

Deset godina aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina (2012. – 2022./2023.)

Sjećanje stvara zajednicu¹

Saša Šimpraga, 2023.

„Možda ćemo uskoro na mjestu budućih spomenika graditi škole.“

Matko Meštrović, 1961.

„Ako postoji neka zamjena za ljubav, to je sjećanje.“

Josif Brodski

Spomen-park Dotrščina, glavni spomenik, foto: Katarina Zlatec / Virtualni muzej Dotrščina

¹ Studija "Sjećanje stvara zajednicu" nastala je u sklopu projekta „Javni dijalog o sudbini ubijenih i nestalih: mi pamtimo – a vi?“ podržanog kroz Fond za aktivno građanstvo, sredstvima Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova.

„Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost *Documente* – Centra za suočavanje s prošlošću i ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda“.

Bilježenje sjećanja konstanta je u ljudskoj povijesti. Pri tome su se mijenjali pristupi, načini i ono čega se i kako sjećamo. Najvažniji zagrebački memorijalni prostor, Spomen-područje Dotrščina, prošlo je različite uloge i odnose prema sjećanju i zaboravu. No, čak i onda kada je mjesto brisano iz sjećanja, ono je i dalje bilo važno kao predmet manipulacija.

Spomen-područje Dotrščina lokacija je najvećeg masovnog zločina u povijesti Zagreba. Tijekom Drugog svjetskog rata, od strane ustaškog režima, na području današnjeg spomen-područja ubijeno je nekoliko tisuća građana, ponajviše osoba iz Zagreba i okolice, ali i drugih dijelova kvislinške Nezavisne države Hrvatske (1941. – 1945.). Žrtve su bili antifašisti, Srbi, Židovi, i u velikome broju Hrvati. Dotrščina je i jedno od najvećih stratišta Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj.

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata Dotrščina je uređena kao memorijalni prostor, a od 1967. godine spomen-područje ima i status zaštićenog kulturnog dobra Republike Hrvatske. Današnja park-šuma ima višenamjenski karakter: memorijalni prostor s nizom spomenika uglednih autora i grobljem te prirodni rezervat i rekreacijska zona, koja je ujedno i najveći zagrebački gradski park.

U prvih nešto više od pola stoljeća postojanja taj je prostor prošao put od prepoznavanja i aktivacije kao važnog mjesta sjećanja, do, s promjenom političkog sustava u vrijeme nakon pada Berlinskog zida i raspada Jugoslavije, potpune negacije i potom postupne reafirmacije kroz aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina, kao primjera vaninstitucionalne društveno angažirane prakse.

Spomen-park je nedovršeni prostor. Kako piše povjesničarka umjetnosti Lidija Butković Mićin, šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća na tadašnjem republičkom nivou uspostavlja se paradigma integralne zaštite predjela od posebnog značaja za povijest antifašističke borbe, kojom se nastoji aktivirati njihov odgojno-obrazovni, turistički i gospodarski potencijal. Osim zaštite prirodno-povijesnih ambijenata i objekata, računalo se i na njihovo aktivno uključivanje u svakodnevicu, posebno obogaćivanjem sadržajima koji spajaju dokolicu, kao što je kulturni i izletnički turizam, s **edukativnim ciljevima**².

Dotrščinske žrtve ustaškog režima komemorirane su u Zagrebu već početkom 1950-ih godina skulpturom u visokom reljefu *Taoci (Strijeljani)* autora Frane Kršinića, na Trgu Josipa Jurja Strossmayera, odnosno spomenikom *Mojsije* na Mirogoju koji je posvećen žrtvama holokausta (Dotrščina je jedna od autentičnih, najvažnijih, lokacija holokausta u Zagrebu). Istovremeno, na prostoru dotrščinske šume, neposredno nakon rata, masovne grobnice i individualna grobišta markiraju se nadgrobni spomenicima skromnih dimenzija i opreme kao spontani izraz pijeteta. Cjelovito i sustavno planiranje Spomen-područja Dotrščina, navodi Lidija Butković Mićin, započinje 1960. godine, kada Odbor Saveza boraca grada Zagreba, u suradnji s Urbanističkim zavodom grada Zagreba, izradu projekta arhitektonsko-urbanističkog, skulpturalnog i krajobraznog rješenja parka povjerava kiparu Vojinu Bakiću, arhitektu Josipu Seisselu i književniku Juri Kaštelanu, da bi se od 1962. godine u razradu projektne studije uključili i drugi autori i autorice. Prvo krajobrazno rješenje parka otvoreno je

² <https://www.dotrscina.hr/tekstovi/#tekstovi11>

1968. godine, kao segment cjelokupnog rješenja koje se s vremenom mijenjalo, ali nikada nije došlo do potpune zaokruženosti.

Jedno od otvorenja na Dotrščini. Foto: Katarina Zlatec / Virtualni muzej Dotrščina

Ponovni zamah u svojevrstom redefiniranju ali i značajnoj sadržajnoj nadogradnji memorijalnog prostora Dotrščine započinje 1970-ih godina, odnosno nakon što je Grad Zagreb odlikovan Ordenom narodnog heroja (ugledno priznanje koje je u socijalističkoj Jugoslaviji dodjeljivano osobama, vojnim postrojbama i gradovima: ukupno osam gradova), što se pokazalo kao poticaj za akciju. Prošireni koncept parka tada odmiče od dotrščinskih žrtava i memorijalni prostor šume sada je programski definiran ambicioznije: kao mjesto sjećanja na one koji su ubijeni na ovoj lokaciji, ali i na različitim drugim mjestima stradanja i antifašističke borbe po Zagrebu i drugdje, odnosno kao park posvećen svjetskim revolucijama. Glavna poveznica svih ovih tema bila je sloboda. Temeljem javnog natječaja, u narednom razdoblju realizirano je nekoliko spomenika, no spomenički plan i integralni projekt, koji je svojevremeno uključivao i memorijalni muzej te komemorativni prostor s imenima žrtava, tada također nije dovršen.

Od 1990-ih godina Dotrščina prolazi razdoblje zanemarivanja i devastacije, uvjetovane društvenom klimom i revizionističkim tendencijama uslijed političke dominacije desnog ekstremizma. Dotrščina postaje primjer manipulacije žrtvama, što je bilo jedno od obilježja Tuđmanovog autokratskog režima 1990-ih u Hrvatskoj. U to vrijeme, saborska komisija za ratne i poratne žrtve (tzv. Vukojevićeva komisija), sve dotrščinske žrtve pripisala je partizanima. Taj lažni narativ ubrzo je pobijen, no ostaje kao primjer radikalnog državnog revizionizma epohe obilježene ratom i poraćem te prvim koracima nove demokracije koja je

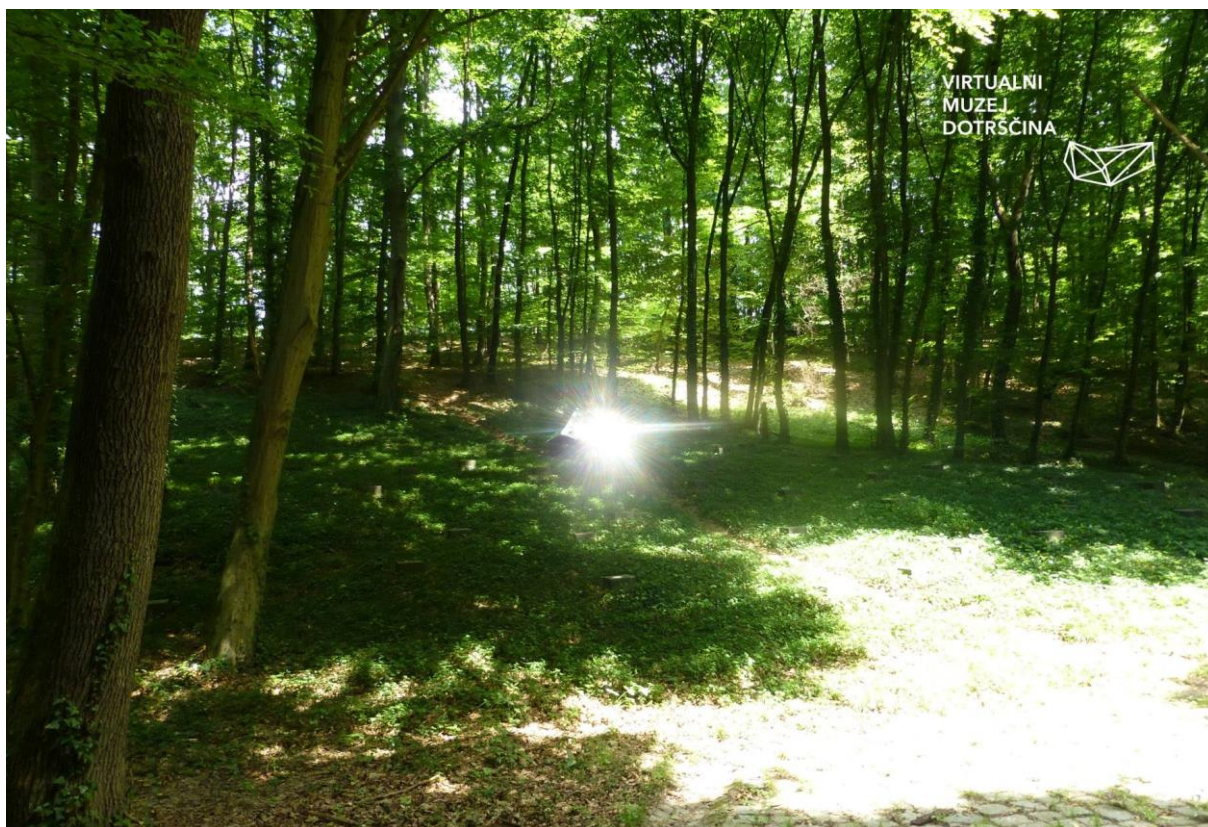
prodisala tek sa smrću autokrata i padom autokracije. Povijest revizionizma danas je sastavni i neizostavni dio povijesti Spomen-područja Dotrščina te svaki osvrt na Dotrščinu kao memorijalni prostor, a bez spomena pokušaja manipulacije žrtvama, ne bi bio potpun. Uopće se zrelost demokracije može mjeriti i odnosom prema mjestima poput Dotrščine. Konačno, i očito, vrijednosti koje nosi memorijalizacija nisu (više) nužno samorazumljive i potrebno ih je potvrđivati, pa i braniti. Ili riječima Željke Čorak, prošlost je bitna samo u svojoj sadašnjosti.

Paviljon Privremenog muzeja Dotrščina, 2022. godine, foto: Iva Prolić / Virtualni muzej Dotrščina

Kao posljedica takve politike, koju je pratilo masovno uništavanje antifašističkih spomen-obilježja diljem cijele države (radi se o nekoliko tisuća uništenih memorijala), dotrščinski memorijalni prostor gotovo je potpuno lišen svih informacija o tome što se ovdje dogodilo, tko je i zašto ubijao te tko su bile žrtve. Od tada je to važno mjesto sjećanja neobilježeno, pa neupućenom posjetitelju nije nudilo ni najosnovnije podatke o tome gdje se zapravo nalazi.

Virtualni muzej Dotrščina (VMD) pokrenut je 2012. godine s ciljem vraćanja mjesta u kolektivnu memoriju. Kao autorski projekt Saše Šimprage (autora ovog teksta), pokrenut je u sklopu programa kulture sjećanja i aktivnosti *Documente* – Centra za suočavanje s prošlošću iz Zagreba. U prvim godinama djelovanja najvažnije suradnice bile su Tamara Banjeglav (koja je i bila glavni poticaj autoru za razvijanje ideje) i Vesna Teršelič, obje iz *Documente*. Od 2016. godine VMD djeluje samostalno kao svojevrsna građanska (samoorganizirana) praksa. Djelovanje uključuje niz paralelnih aktivnosti poput komunalnih inicijativa za obnovu oštećenih spomenika i drugih popravaka i poboljšanja parka, organiziranih obilazaka spomen-parka, organizaciju memorijalnih utrka, privremenih izložbenih postava u javnom prostoru grada, te godišnje memorijalne umjetničke intervencije. Sve te aktivnosti pridonijele su da se Dotrščina postepeno vraća u svijest građanki i građana Zagreba i šire.

Spomen-park Dotrščina, Dolina grobova. Foto: Zoran Pavelić

Temeljem javnog natječaja, godišnja memorijalna umjetnička intervencija u čast žrtava fašizma odvija se u samom spomen-parku i vjerojatno je najvidljivija i najprepoznatljivija aktivnost Virtualnog muzeja Dotrščina. U proteklih deset godina, po temeljnoj kustoskoj koncepciji Saše Šimprage, na Dotrščini je privremene memorijalne umjetničke radove izvelo

niz umjetnika i umjetnica, što je uvelike pridonijelo povećanju vidljivosti teme ali i razvoju (specifične) angažirane suvremene umjetničke produkcije u RH. Ujedno je u spomen-parku lansirana i pionirska praksa razvoja kulture sjećanja u RH, koja je po kontinuitetu bez presedana u Hrvatskoj. Pristup razvijen kroz aktivnosti VMD-a mogao bi biti jedan od modela aktivacije sjećanja i učenja i na drugim sličnim lokacijama.

Prvi izvedeni memorijalni rad bila je aktivistička akcija naslovljena **7 000** autora Saše Šimprage koja je uključivala 7 000 bijelih platnenih vrpce, svaka svezana oko jednoga stabla, kako bi se ukazalo na masovnost stradanja na Dotršćini. Vrpce su, u kolektivnoj akciji, vezali djelatnici i suradnici *Documente*. Brojka od oko 7 000 rezultat je istraživanja u okviru znanstvenog projekta „Dotršćina“ koji se provodio u okviru vodećih državnih institucija do 1986., a taj broj nije konačan. Vrpce su zahvaćale cijelu dužinu Doline grobova i dalje.

Godine 2013. izveden je prvi rad temeljem javnoga natječaja, na kojem je odabran prijedlog Davora Sanvincentija naslovljen *Spiegel im Spiegel*. Rad je uključivao i namjenski dramski tekst književnice i dramaturginje Ivane Sajko. Posjetitelji su na ulazu u park preuzimali slušalice i kartu parka te kretali u polusatnu šetnju koja je završavala u privremeno konstruiranoj Šumskoj dvorani ogledala u Dolini grobova.

Rad Slavena Tolja iz 2014. godine naslovljen *Ledena kiša* spojio je dva lokaliteta i dva narativa; pričajući o jednom događaju, elementarnoj nepogodi u Gorskom kotaru (2014.) rad je suptilno aludirao na drugi, u drugom povijesnom vremenu – stradanje ljudi na masovnom stratištu, u šumi (tada) na rubu Zagreba. Rad se sastojao od stabala oštećenih prilikom olujne ledene kiše, dopremljenih iz Gorskog kotara, čime je autor instalirao „mrtvu šumu“ u zagrebačkom spomen-parku.

Godine 2015. proveden je i prvi međunarodni natječaj Virtualnog muzeja Dotršćina na kojem je odabran prijedlog autora Danijela Kovača naslovljen *Nasljednici*. Radom se propitivala slučajnost istoimenih osoba i mehanizmi empatije te se bavio spiralnim ponavljanjem povijesti. Predstavljanju rada u spomen-parku prethodilo je slanje stotina pisama s informacijama o povijesnim događajima na Dotršćini i samome radu, a koja su bila upućena osobama na području Zagreba s istim imenima i prezimenima kao neke od osoba s popisa žrtava. Građani su bili pozvani na dan otvorenja posjetiti Dotršćinu i u knjigu na lokaciji priložiti neki „dokaz“ o svom postojanju (npr. plaćeni račun ili posjetnicu). Odaziva je bilo.

Za mandata ministra kulture Zlatka Hasanbegovića (HDZ), projekt je 2016. godine izgubio svaku, ionako vrlo skromnu, institucionalnu podršku temeljem javnih natječaja Ministarstva kulture RH, pa memorijalna intervencija te godine nije održana, ali je kontinuitet djelovanja nastavljen organiziranjem drugih aktivnosti, poput npr. memorijalne utrke.

Godine 2017. izveden je rad naslovljen *Osunčana mjesta*³ autora Zorana Pavelića. Riječima autora, “rad se sastojao od ljudi koji ‘stoje u svjetlu’ i na taj simboličan način odaju počast onima koji su možda na istim tim mjestima stajali i tragično stradali. Izlazak iz sjenovitog mjesta u osunčano čini važan dio rada. Tu su naglašene jasno suprotstavljene kategorije svjetla i sjene koje govore o općim principima ljudske slobode. Sloboda je uvijek odabir

³ <https://vizkultura.hr/osvjetljavanje-sjecanja/>

svjetla, a taj odabir potvrđuje svatko od sudionika u performansu. Utoliko izvedba svakog od njih nije samo odavanje počasti, već i potvrda tog osobnog odabira.”

Rad Gilda Bavčevića naslovljen *Otkucaji* izveden je 2018. godine kao višesatni, duracijski, performans i minimalistička gesta kojom je, posredstvom mikrofona, autor emitirao otkucaje svog srca u krajolik spomen-parka.

Prva umjetnica čiji je rad izveden na Dotršćini bila je Sandra Sterle s radom *Hodati s njima* 2019. godine. Radilo se o eksperimentu u kojem su građani bili pozvani sudjelovati u kratkoj šetnji parkom zajedno sa svojim kućnim biljkama. Kako autorica objašnjava, “sobne biljke uglavnom životni vijek provode u zatvorenim prostorima. Pomak prema otvorenom prostoru spomen-parka Dotršćina na neki način simbolizira pomalo apsurdnu mobilizaciju onoga što je po definiciji nepokretno, unutar četiri zida, ali na taj način upravo progovara o angažmanu onih vlasnika biljaka koji, pristajući na ovaj umjetnički apsurd, obnavljaju sjećanje na ono što se na tom mjestu dogodilo.“

Svojevrsna socijalna skulptura autorice Tonke Maleković (Zagreb / Köln) nazvana *Obiteljsko stablo ili kuće kojih nema* izvedena je 2020. godine kao participativna akcija i kolektivna instalacija, koja se bazirala na suptilnom i izravnom odnosu učesnika i posjetitelja prema mjestu stradanja, ali i stvarnim stradalim osobama, i to na način da su sudionici izvedbe bili pozvani konstruirati nastambe od granja i posvetiti ih nekoj od žrtava Dotršćine. U izvedbi je sudjelovao veliki broj obitelji s djecom, pa je rad imao i značajan didaktički moment.

Izvedba memorijalnog rada *Obiteljsko stablo ili kuće kojih nema* autorice hrvatsko-njemačke umjetnice Tonke Maleković, 2020. Foto: Katarina Zlatec / Virtualni muzej Dotršćina

Prvi strani umjetnik koji je izveo memorijalnu intervenciju na Dotršćini bio je Driton Selmani iz Republike Kosovo 2021. godine, s radom *Beyond, Beyond*. Autor je na više mjesta u šumi instalirao rabljene školske ploče s natpisima, navodeći da su „iskorištene školske ploče već pune priča koje se brišu nakon svake lekcije koju učenici nauče u školi. No, postoje neke lekcije, ili bolje rečeno vrijednosti, koje se uče i koje se ne mogu izbrisati.“ Bilo je to poetično i univerzalno čitanje šume i mjesta, a koliko prošlost, rad je ujedno propitivao i budućnost, uzimajući u obzir nestabilnost sjećanja i zaborava. (Rad je, po želji umjetnika, postavljen na engleskom jeziku, što je doprinijelo i većoj međunarodnoj recepciji kako samoga djela, tako i spomen-parka.)

Godine 2022. odabran je rad autorice Diane Sokolić naslovljen *Zvezdana kartografija* koji je povezo broj žrtava na Dotršćini s prirodnim fenomenom vidljivosti zvjezdanog neba. Naime, broj zvijezda koje čovjek, u idealnim uvjetima, može vidjeti golim okom, otprilike odgovara broju dotršćinskih žrtava. Rad se sastojao od noćne šetnje dotršćinskom šumom i suočavanjem sudionika s navedenim podatkom.

Radovi se tradicionalno izvode u rujnu, u povodu Svjetskog dana mira (21. rujna). Datum u drugoj polovici godine odabran je kako bi bilo dovoljno vremena za provedbu natječaja, pripremu radova, ishođenje potrebnih dozvola itd.

Specifičnost pristupa Virtualnog muzeja Dotršćina procesu odabira radova je i promjena žirija svake godine, i to na način da su članovi i članice bile osobe, uglavnom na volonterskoj bazi, koje ne samo ispunjavaju formalne preduvjete, već imaju ugled u relevantnim strukama i poljima, a da pritom nisu nužno očekivani izbor. Time je osiguran pluralitet pogleda i ukusa.

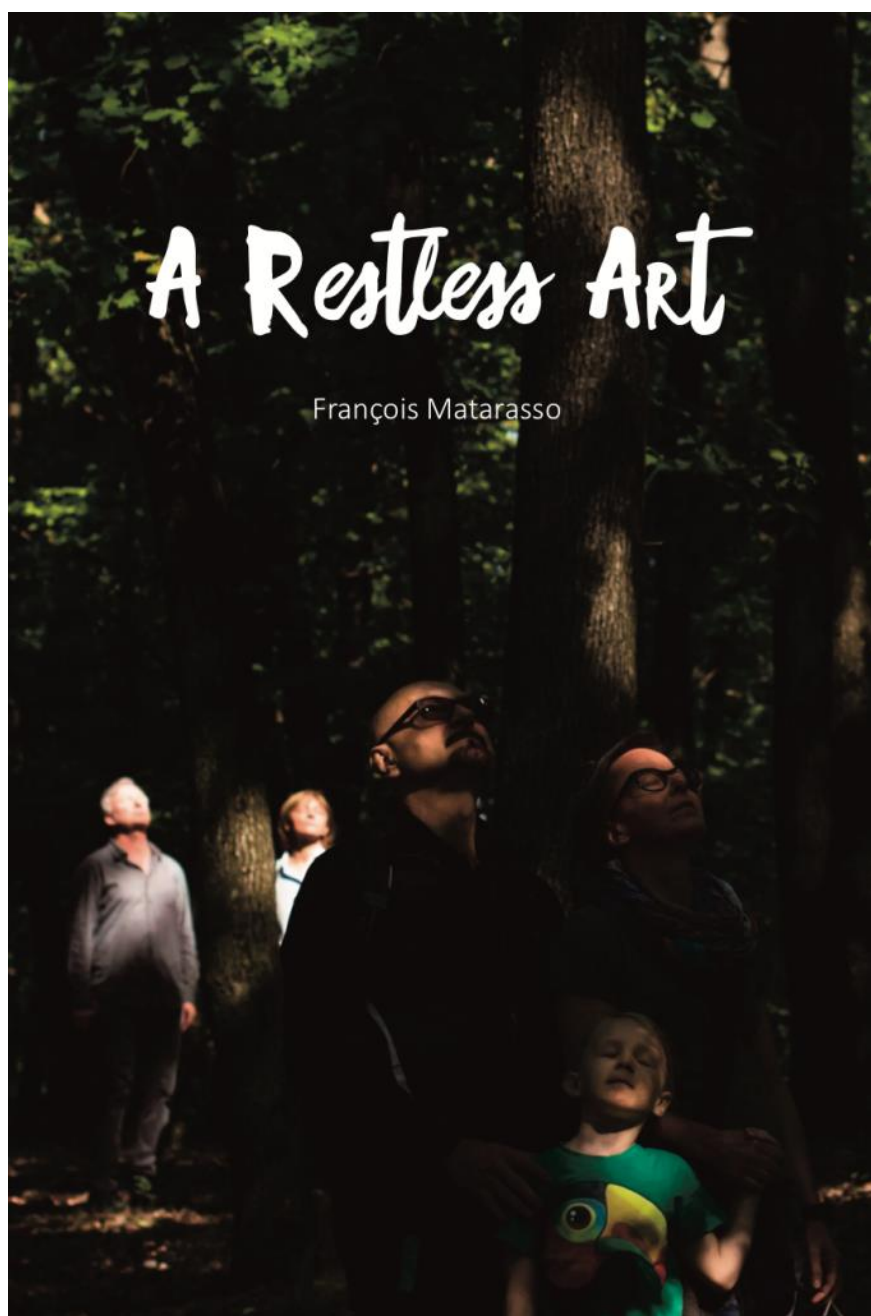
Zadnjih godina, uz opću temu žrtava fašizma na Dotršćini, natječaji za memorijalne intervencije nudili su i pod teme, a neke od njih bile su edukacija, popis žrtava, revizionizam, dotršćinska šuma ili 2022. godine (obljetničarsko) pitanje „Koliko traje sjećanje?“.

Uz odabrane i izvedene radove, natječaj je donio i niz drugih, kvalitetnih ali neizvedenih prijedloga, koji su dali doprinos promišljanju zadane teme. Uopće je uloga natječaja, a ne npr. direktne narudžbe od umjetnika, bila sredstvo, metoda, koja je pridonijela izgradnji, širenju, narativa o mjestu. Za vrijeme trajanja natječaja, gotovo svake godine održan je i obilazak za zainteresirane umjetnike i umjetnice, kako bi im se tema približila.

Većinu do sada izvedenih memorijalnih radova fotodokumentirala je fotografkinja Katarina Zlatec.

Novi ciklus, i novo desetljeće, memorijalnih intervencija na Dotršćini započeo je 2023. godine s izmijenjenim postupom odabiru radova. Umjesto javnog natječaja, direktnim pozivom bira se kustos, kustosica ili kustoski tim koji će samostalno odabrati umjetnika ili umjetnicu te zajednički razvijati rad. Odabrani kustos za 2023. godinu bio je Darko Šimičić, a umjetnik Vlado Martek. Martekov konceptualni rad naslovljen *Na umjetnicima svijet ostaje* sublimirao je sjećanje i kroz izraze pijeteta ponudio perspektive budućnosti. Rad je, osim intervencije u prostoru Dotršćine, uključivao i publikaciju, „samizdat“, posvećen dotršćinskim žrtvama.

Aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina, osobito umjetničke, potvrdu su dobile i uvrštenjem u knjigu *A Restless Art* britanskog teoretičara François Matarassa, objavljenu 2019. godine u Velikoj Britaniji, koja donosi izbor od šezdeset suvremenih umjetničkih angažiranih praksi u Europi danas, u kojoj je naveden i Virtualni muzeja Dotrščina (pritom je rad *Osunčana mjesta* Zorana Pavelića i na naslovnici te knjige). Memorijalna umjetnička produkcija nastala u okviru aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina zastupljena je i u knjigama autorica kao što su Silva Kalčić (*Svijet prema labirintu*, 2017.), Sandra Uskoković (*Amneisis. Dijalozi umjetnosti u javnom prostoru*, 2019.) i Suzana Marjanić (*Umjetnost performansa i kinizam: izvedbena linija otpora*, 2022.) te stručnim i znanstvenim člancima.

Naslovnica knjige *A Restless Art* autora François Matarassa, s fotografijom *Osunčanih mjesta* Zorana Pavelića

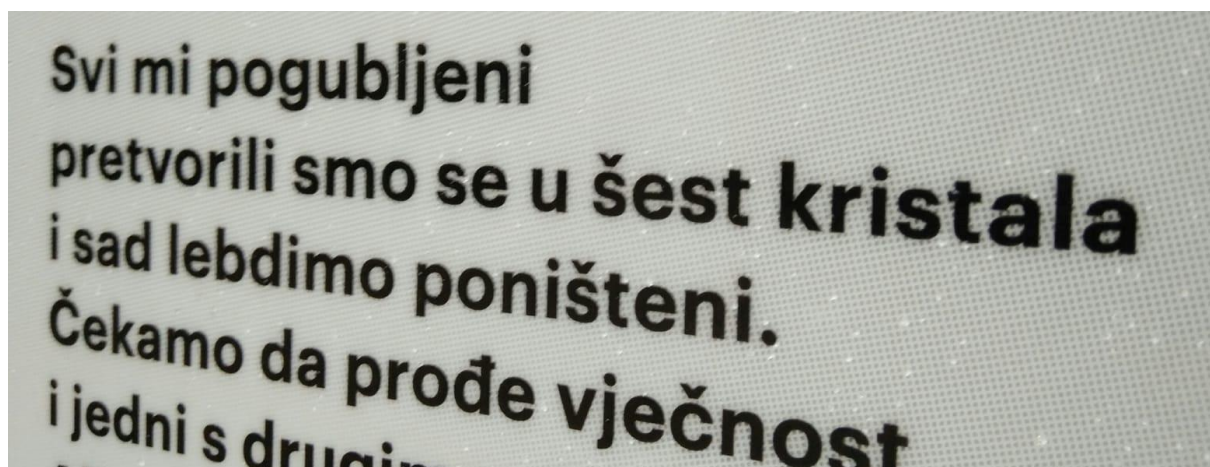
Umjetnički radovi izvedeni na Dotršćini u više su navrata i naknadno prezentirani u sklopu drugih izložbenih aktivnosti, recentnije npr. 2019. u galeriji Nova u Zagrebu, ili na izložbi u Galeriji Lauba 2022. godine, koja je donijela „odabir nekih od najistaknutijih akcija i *happenings* iz sfere političkih performansa na ovim prostorima od šezdesetih godina do danas“, što dodatno potvrđuje relevantnost dotršćinske umjetničke produkcije, ali i pridonosi vidljivosti teme. Rad *Osunčana mjesta* konkurirao je i za nagradu THT-MSU, jednu od najznačajnijih nagrada za suvremenu umjetnost u Hrvatskoj.

U prvoj godini djelovanja Virtualnog muzeja Dotršćina (2012.), održana je prva izložba nastala u produkciji VMD-a. Bila je posvećena intelektualcima, piscima i publicistima ubijenim na Dotršćini, a predstavljena je na glavnom zagrebačkom trgu, te na ovaj način podsjetila na to tada zaboravljeno mjesto. Autori su bili Nataša Mataušić i Saša Šimpraga (ideja). Kontinuitet izložbi nije održan zbog nedostatka sredstava, a izložbena aktivnost u produkciji VMD-a nastavljena tek 2022. godine, u povodu desete obljetnice djelovanja, i to serijom izložbi. Izložbe predstavljaju potencijalno važan doprinos istraživačkom segmentu projekta (koji je bio najmanje zastupljen u dosadašnjem radu), no održavane su rijetko budući da su prikupljena finacijska sredstva jedva pokrivala produkciju memorijalnih intervencija i honorare umjetnika.

Prva izložba VMD-a na glavnom zagrebačkom trgu, 2012. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotršćina

Općekulturno stvaralaštvo je dijelom aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina. Poezija je od početka sastavnica koncepta spomen-parka, sa stihovima Jure Kaštelana i Ivana Gorana Kovačića, uklesanim na kamenim pločama u parku, a djelovanje Virtualnog muzeja Dotrščina uključivalo je i ono pjesničko. Pjesma *Dotrščina*⁴ autora Aleksandra Huta Konoa nastala je 2012. godine za potrebe rada VMD-a. Pjesmu je sam autor u više navrata javno pročitao u parku, a pjesma se čita i pri svakom organiziranom obilasku parka. Pjesma je prvi put objavljena u sklopu temata *Dotrščina* objavljenog u časopisu Zarez, 2014. godine, nastalog u sklopu aktivnosti VMD-a. Kao privremena intervencija pjesma je bila u dva navrata 2018. godine postavljena na ploči u parku, na potezu između prvog i drugog spomenika, do druge vandalizacije kada je ploča nestala. S obzirom da je info ploča na ulazu u park uklonjena, za vrijeme trajanja ploče s pjesmom, ta je ploča posredovala informacije o mjestu i događajima i to kao praktički jedini info podatak u parku, mimo opisnih imena spomenika.

Detalj ploče s pjesmom Dotrščina autora Aleksandra Huta Konoa. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotrščina

U suradnji Virtualnog muzeja Dotrščina i UVIJEK/Festivala poezije otpora, 2015. godine u spomen-parku održano je prvo izdanje tog festivala, uz sudjelovanje i uglednih pjesničkih imena poput npr. Enesa Kiševića. Održana su i druga povremena događanja/programi, poput obilježavanja Dana oslobođenja Zagreba 2020. godine u suradnji s pjesnikinjom Sanjom Baković koja je pripremila izbor pjesama.

Od 2020. godine ostvaruje se i serija foto-eseja o parku koje su pripremili Katarina Zlatec (2020.), Ana Opalić (2022.) i Bojan Mrđenović (2023.), čime projekt zahvaća još više umjetničkih polja, potičući i eksperimentalne pristupe.

Kroz različite aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina u prvih deset godina djelovanja ostvarena je suradnja s više od stotinu osoba (!) koji su na različite načine, i to najčešće volonterski, pridonijeli radu i temi. Pritom, publika koja je stvorena uključuje sve dobne skupine, čime je baza (budućeg) sjećanja bitno proširena.

⁴ <https://www.dotrscina.hr/tekstovi/#tekstovi9>

Proračunski vrlo limitirana, ali živa kulturna produkcija, potvrdila je misao Jana Assmanna da je sjećanje ono koje stvara zajednicu. Najbolji pokazatelj te činjenice su dobro posjećene izvedbe godišnje memorijalne umjetničke intervencije u parku, koje nerijetko bilježe i oko stotinu posjetitelja, često i učesnika u izvođenju samih radova (npr. u radovima Zorana Pavelića ili Tonke Maleković).

U prvome redu, važnost civilnog društva te kulturno-umjetnička produkcija i njeno preplitanje značajno su pridonijeli senzibilizaciji javnosti općenito i potvrđuju se kao važan alat u procesu izgradnje kulture sjećanja, a time u određenoj mjeri i kreiranja samih politika sjećanja. Uopće je uloga umjetnosti i kulture u očuvanju sjećanja i reafirmaciji antifašizma od izuzetne važnosti. Naime, mjesta poput Dotrščine, uz svoju primarnu memorijalnu ulogu, te onu mjesta podučavanja i učenja, važna su i kao mjesta javne manifestacije antifašizma kao društvene i ustavne vrijednosti.

Svoje mjesto u djelovanju Virtualnog muzeja Dotrščina imao je i medij dizajna. Godine 2013. web stranica VMD-a, čiji su autori Niko Mihaljević i Petra Milički koji su razvili i vizualni identitet VMD-a, uvrštena je na izložbu/bijenalni pregled Hrvatskog dizajnerskog društva najboljeg od dizajna u Hrvatskoj. **Novu web stranicu**⁵ 2020. godine dizajnirala je Petra Milički, koja je 2022. godine također uvrštena u bijenalni pregled najboljeg od dizajna u Hrvatskoj. Web stranica donosi osnovne podatke o mjestu i povijesnim događajima, odnosno nekoliko tekstova o Dotrščini koji su bili i baza Virtualnog muzeja. Na stranici se nalazi i djelomični, simbolični, popis žrtava, čiju bazu tek treba popuniti biografskim podacima, koji bi osuvremenili podatke institucionalnog projekta „Dotrščina“ (koji je provoden do 1986. godine) novim istraživanjima.

Aktivnosti su uključivale i organizaciju godišnje Memorijalne utrke, koja se održavala od 2013. do 2018. godine u organizaciji Virtualnog muzeja Dotrščina i Jesenje lige Dotka (suorganizator je bio Jasmin Jašaragić). Takve aktivnosti tangirale su novu publiku, i također pridonijele osnaživanju, prenošenju, priče o Dotrščini, u prvom redu među sportskim korisnicima šume. Uopće je iskorak, izgradnja publike, izvan okvira očekivanih konzumenata, jedno od polazišta i uspjeha Virtualnog muzeja Dotrščina.

⁵ <https://www.dotrscina.hr/>

SPOMEN-PARK DOTRŠČINA

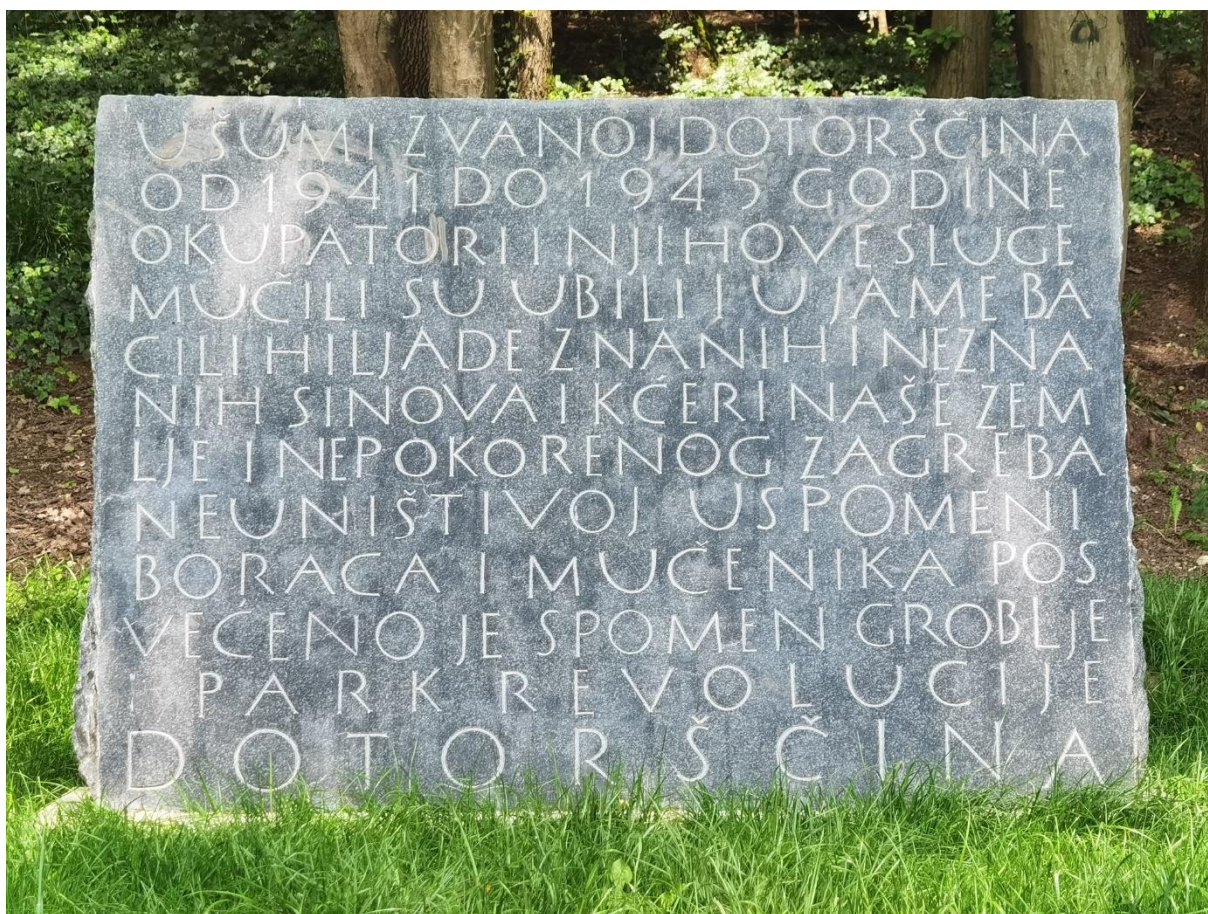
7. 11. 2015. / 11h / START NA GLAVNOM ULAZU / PRIJAVE 10.30 – 10.45
SUDJELOVANJE BESPLATNO / OSIGURAN NAGRADNI FOND
ORGANIZIRAJU: LIGA DOTKA I VIRTUALNI MUZEJ DOTRŠČINA

Plakat II. Memorijalne utrke, dizajn Petra Milički

Karakteristika djelovanja Virtualnog muzeja Dotrščina je paralelni rad na vidljivosti i institucionalni pritisak kako bi se mjesto održavalo i reaktiviralo. Važan dio angažmana bile su i komunalne inicijative u parku, u prvom redu usmjerene na obnovu i održavanje prostora

sa statusom kulturnog dobra RH. Slijedom tih inicijativa prema gradskim tijelima, dva su spomenika u cijelosti obnovljena; jedan od Bakićevih kristala uništen uslijed pada stabla i Ružićev spomenik koji je bio napuknuo, dok je teško oštećeni reljef Koste Angelija Radovanija (južna polovica bila je odlomljena i ukradena) obnovljen od strane gradskih službi prije početka aktivnosti VMD-a. Sastanci koje su Vesna Teršelič, Tanja Petrović i Juraj Hrženjak, ispred *Documente* i Virtualnog muzeja Dotrščina održali s tadašnjim gradonačelnikom Milanom Bandićem, te posljedično sastanci s nadležnim službama u samom parku, dakle na institucionalnoj razini, svakako su pridonijeli pomacima u odnosu Grada prema Dotrščini, što je rezultiralo i ubrzavanjem obnove spomenika. Za obnovu je preostao Luketićev spomenik, kojem nedostaje natpis s posvetom koji je uklonjen 1990-ih. Ostvarena je i djelomična obnova šetnica i popravak gotovo svih klupa, za što su zaslužne gradske službe temeljem inicijativa Virtualnog muzeja Dotrščina i platforme 1POSTOZAGRAD. Jedna od najvažnijih gradskih rekreacijskih zona još uvijek čeka svoj punkt za besplatnu pitku vodu, koji je nekad i postojao u blizini glavnog ulaza, a što se također zagovara već nekoliko godina.

Gotovo tri desetljeća memorijalni prostor Dotrščine, mjesta najvećeg zločina u povijesti Zagreba, bio je neobilježen. Pokušaji da se informativna spomen-ploča koja je stajala na ulazu u park do 1990-ih godina vrati na svoje mjestu nisu nailazili na odjek gradskih vlasti. Službene inicijative Virtualnog muzeja Dotrščina i *Documente* - Centra za suočavanje s prošlošću trajale su deset godina, a supotpisivali su ih i drugi, poput antifašističkih organizacija, Židovske općine Zagreb i Srpskog narodnog vijeća. Tek s gradskom upravom gradonačelnika Tomislava Tomaševića, faksimil te ploče vraćen je na glavni ulaz u park u prosincu 2022. godine. Ploča je svečano otvorena u povodu Dana pobjede i Dana Europe, 9. svibnja 2023. U budućnosti bi uz tu info spomen-ploču valjalo uključiti i podatak da je bila uklonjena i kad je vraćena. Slijedom inicijativa za povratak ploče, neformalnih ponuda nevladinih organizacija da se ploča vrati bilo je i ranije, no za institucionalnu reafirmaciju mjesta bilo je važno da faksimil ploče postavi službeno tijelo tj. Grad, a koji time preuzima i obavezu brige.

Faksimil izvorne informativne spomen-ploče na glavnom ulazu u Dotrščinu. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotrščina

Kod ulaza u spomen-park, uz spomenutu info spomen-ploču, koja je sastavni dio autorski oblikovane krajobrazne cjeline sa statusom kulturnog dobra, postavljena je i prva uopće info-karta spomen-parka. Karta sa spomen-pločom čini informativnu cjelinu budući da se nadopunjuju. Incijativa i sadržaj karte nastali su u okviru aktivnosti VMD-a. Incijator i autor sadržaja karte, prilagođenog zahtjevima Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, je Saša Šimpraga, dok je dizajnersko oblikovanje osmislila Petra Milički. Kartu je, na lokaciji koju je također odredio Zavod (okrenuta je prema parkiralištu, umjesto prema pješačkoj stazi, što se može ispraviti), postavio Grad Zagreb u povodu Dana antifašističke borbe, 22. lipnja 2022.

Ono što preostaje za budućnost je info-signalizacija po samom parku, koja je također razvijena u sklopu aktivnosti VMD-a, odnosno smjerokazi na važnim punktovima prilazu Spomen-području po gradu, u sklopu redovite gradske signalizacije. Osnovne informacije o Spomen-području Dotrščina, kao najvećem masovnom stratištu, moglo bi se postaviti i uz neke od važnijih, tematskih gradskih memorijala, poput onoga žrtvama holokausta i ustaškog terora kod Glavnog kolodvora. Time bi se posjetitelje jednog upućivalo na postojanje drugog.

U samom parku za obnovu je preostao još jedan od spomenika, rad Stevana Luketića, koji zahtjeva cjelovitu obnovu.

Ključnu ulogu u procesu vraćanja glavne spomen-ploče i postavljanja info-karte, tj. postepenoj institucionalnoj reafirmaciji važnog mjesta sjećanja i učenja odigrao je dogradonačelnik Zagreba Luka Korlaet, odnosno gradonačelnik Tomislav Tomašević djelomičnim vraćanjem mjesta u gradske protokole na najvišoj razini. Dotrščina je vraćena u službene gradske protokole na razini gradonačelnika prvi put povodom Dana oslobođenja grada 8. svibnja 2022. (no ta praksa za sad nije nastavljena povodom prigodnih datuma dok bi upravo vraćanje u protokol dodatno afirmiralo i samu gestu povratka ploče).

Raniji posjet gradonačelnika Milana Bandića, koji je na poziv Jesenje lige Dotka 2014. godine otvorio Memorijalnu utrku, ili polaganje vijenca predsjednice Republike Kolinde Grabar Kitarović - prve na toj dužnosti od neovisnosti koja je službeno (iako nenajavljeno i *de facto incognito*) posjetila Dotrščinu - 2019. godine, slijedom objave **članka**⁶ Saše Šimprage u sklopu javne polemike o zagrebačkom spomeniku žrtvama holokausta, nisu rezultirali daljnjim pomacima u službenim protokolima, pa se te posjete mogu smatrati iznimkama. Istovremeno, dok su hrvatske i zagrebačke institucije praktički marginalizirale pa i ignorirale Dotrščinu, neka od stranih veleposlanstava povremeno su spomen-park uključivali u svoje komemorativne programe, npr. Nizozemska i Kanada.

Valja spomenuti da najduži kontinuitet u komemoriranju dotrščinskih žrtava od neovisnosti imaju lokalne antifašističke organizacije i SDP.

Pitanje protokola važno je u sklopu definiranja službenih politika sjećanja.

Info-karta postavljena kod glavnog ulaza u Dotrščinu 2022. godine. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotrščina

⁶ <http://arhiva.h-alter.org/vijesti/opomenik-ustaskog-terora>

Iako prevladavajući u djelovanju VMD-a, fokus na mjesto i temu nije bio isključivo na Dotršćini. Primjer šireg angažmana VMD-a (i *Documente*) je i opetovani pokušaj vraćanja spomen-ploče koja je komemorirala od ustaša ubijene muzejske djelatnike, a koja je 1990-ih uklonjena iz Muzeja grada Zagreba. Ploča je u konačnici vraćena 2021. godine, a time je otvorena i tema institucionalnog revizionizma u javnim muzejskim ustanovama. Dok je s jedne strane uklonio i odbijao vratiti spomen-ploču vlastitoj kustosici, Muzej grada Zagreba je 2014. godine, u sklopu izložbe o gradskoj četvrti Maksimir, značajan dio postava posvetio Dotršćini, a sav predstavljeni materijal nastao je u sklopu aktivnosti VMD-a i ustupljen muzeju.

„Pamćenju su potrebna mjesta“, zapisao je Jan Assmann, a ono što s tim mjestima radimo označava i kako se sjećamo i što od toga kao društvo i pojedinci imamo. Jedan od najvažnijih segmenata aktivnosti u proteklih deset godina rada Virtualnog muzeja Dotršćina su i organizirani posjeti spomen-parku, osobito, ali ne i isključivo za obrazovne ustanove. Virtualni muzej Dotršćina godinama osigurava besplatne obilaske uz stručno vodstvo za sve zainteresirane javne obrazovne ustanove u RH, a vodi ih Saša Šimpraga. Zahvaljujući toj praksi, niz osnovnoškolskih, srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova uvrstilo je posjete Dotršćini u kurikulumu (npr. Osnovna škola Hugo Kon (profesori Natalija Škalić i Tomislav Šimić), Gimnazija Lucijana Vranjanina (prof. Helena Strugar), Katedra za metodiku nastave povijesti pri Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu (prof. Dea Marić), Osnovna škola Josipa Jurja Strossmayera (prof. Tamara Janković), Akademija likovnih umjetnosti (profesori Sandra Križić Roban, Igor Ruf, Josip Zanki) itd.). Po prvi put, u sklopu kolegija metodike nastave povijesti, studenti i studentice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu imaju ponuđeno da seminarski rad (priprema posjeta za učenike) tematizira Spomen-područje Jasenovac ili Dotršćinu, što je rezultat suradnje s Virtualnim muzejom Dotršćina.

Učestalost posjeta obrazovnih ustanova i općenito, povećavala se kako su rasle druge aktivnosti što potvrđuje da je kulturna produkcija bila ključna za reafirmaciju Spomen-područja.

Od 2022. godine, u suradnji s VMD-om, posjete Dotršćini uključila je i Agencija za odgoj i obrazovanje RH, što je još jedan korak prema institucionalnom prepoznavanju Spomen-područja kao mjesta sjećanja, poučavanja i učenja.

Jedan od obilazaka spomen-parka. Foto: Virtualni muzej Dotrščina

Važni segment svakoga projekta je i financijska i druga podrška, odnosno mogućnosti realizacije ideja i planova. Za početak djelovanja Virtualnog muzeja Dotrščina, nezaobilaznu ulogu odigrala je *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću, s infrastrukturom i kompetencijama važne nevladine organizacije u polju (ne samo) kulture sjećanja. Nadalje, u smislu osiguranja financijske i kolegijalne podrške jedna od ključnih osoba (bio) je Aleksandar (Saša) Milošević (u početku u svojstvu predsjednika Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba), zahvaljujući kojemu je ostvaren kontinuitet rada projekta onda kada je svaka druga institucionalna podrška izostala, čime je dobrim dijelom zaslužan i za održanje rada i mnoge uspjehe projekta.

U prvih deset godina aktivnosti, rad Virtualnog muzeja Dotrščina općenito karakterizira mala ili simbolična financijska podrška i to od nekoliko glavnih aktera: Europske unije kroz program Active European Remembrance/ Europe for Citizens koji je bio sufinanciran i od Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Task force for International Cooperation on Holocaust, Education, Remembrance and Research (to se odnosi na postavljanje projekta u prvoj godini, u sklopu većeg projekta čiji je nositelj bila *Documenta*), Ministarstva kulture i medija RH, Grada Zagreba, Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba (u tome razdoblju važna suradnica na projektu bila je Nataša Puškar), Srpskog narodnog vijeća i privatnih donatora Melite Jureša McDonald i Dereka McDonalda. Pritom je osobito značajna bila kontinuirana podrška srpske zajednice koja i inače njeguje odnos prema antifašizmu i podržava projekte s antifašističkim predznakom. (Najveći broj godina ukupni godišnji proračun projekta iznosio je (do) 10 000 kuna ili oko 1 300 eura, od čega je pola bilo namijenjeno za produkciju umjetničkih radova, a pola za umjetnički honorar.) Važna stavka za opstanak projekta bio je i dominantno volonterski rad voditelja, autora ovog teksta. Za rad na Virtualnom muzeju Dotrščina, Saša Šimpraga dobio je i nagradu „EN FACE ::: ANFAS“ u

kategoriji Izvorna inspiracija za 2018. godinu. Nagradu dodjeluje Inicijativni odbor građanki i građana Dalmacije „s ciljem afirmiranja i promoviranja djelovanja onih pojedinaca koji su inspirirali na otpor društveno retrogradnim pojavama i konceptima“.

Pomaci i eventualni uspjesi projekta zahtjevali su vrijeme. Ulaganja su bila preniska da bi imala šireg efekta u kratkom vremenu, ali je i kontinuitet i raznolikost aktivnosti pridonio osvještavanju i interesu javnosti. Sjećanje je sasvim sigurno preneseno za barem jednu generaciju.

Rad na projektu otvorio je i niz novih pitanja. Izvorni koncept memorijalnog parka unio je seriju starih i novih tema u prostor, no manjkav je utoliko što je računao s planiranom zgradom muzeja koja nikada nije izgrađena. Primjerice, na prostoru Spomen-područja nema nijednog imena žrtve, nijedne sudbine koja bi bila objašnjena, stavljena u kontekst masovnog stradanja i tragičnog karaktera mjesta za trajanja ustaškog terora. Neke od važnih lokacija samih masovnih pogubljenja, poput one uz Štefanovečku cestu (što je bila temom jednog od planiranih, a nikad izvedenih spomen-obilježja) nisu uopće obilježena, i u budućnosti ih treba tematizirati, npr. kroz neku od budućih memorijalnih intervencija. Sve te i druge nedostatke potrebno je ispraviti, a neka od mogućih rješenja su i dodatno obilježavanje koristeći npr. suvremene tehnološke mogućnosti, kako bi se Spomen-područje približilo prezentaciji po suvremenim muzeološkim kriterijima i time učinkovitije ispunjavalo svoju, kako memorijalnu, tako i obrazovnu ulogu. Uputno je i trajnije vezanje Spomen-područja uz neku od gradskih muzejskih ili drugih institucija kroz prezentaciju, istraživanje i raznolike programe (ne samo vezane uz stradanja, već i odgojno-obrazovne programe koji problematiziraju npr. ekstremizam itd., po uzoru na slične (muzejske) ustanove u EU), odnosno službenom aktivacijom Dotrščine kao mjesta sjećanja i učenja kroz kurikulume nastave povijesti i/ili građanskog odgoja za zagrebačke škole.

Performans Analogni šuma autorice Rosane Ratković, foto: Ana Opalić / Virtualni muzej Dotrščina

Godine 2022. u partnerstvu Virtualnog muzeja Dotrščina, Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba i Hrvatske udruge nastavnika povijesti, održan je pilot **obrazovni program Virtualnog muzeja Dotrščina**⁷ i to u dva različita modula: za nastavnike i za učenike srednjih škola. Program je ponudio neke od suvremenih metoda poučavanja i učenja povijesti vezano uz stradanja u Drugom svjetskom ratu i povezao prošlost sa suvremenosti kroz promociju vrijednosti slobode, tolerancije, demokracije, ljudskih i građanskih prava, antifašizma i mira. U sklopu Obrazovnog programa VMD-a osmišljen je i edukativno-performativni rad za učenike i učenice nazvan „šumaljudi“ autora Saše Šimprage, namijenjen kao dodatno sredstvo poučavanja o mjestu kroz medij igre. Od 2019. razvija se i audio vodič za srednjoškolce u kojem je zamišljeno da naratori budu učenica i učenik istoga uzrasta za koji je vodič namijenjen. Od 2023. godine, u organizaciji VMD-a i Hrvatske udruge nastavnika povijesti, ponuđen je i posebni obrazovni program, Dotrščina EDU, za (zagrebačke) osnovne i srednje škole, a koji uključuje poludnevne posjete spomen-parku. Program uključuje uvodno predavanje u parku po metodi Muzeja holokausta iz Washingtona, obilazak parka uz stručno vodstvo i kazališnu radionicu o ljudskim pravima koja je uvod u edu-performativnu igru „šumaljudi“.

U povodu desete obljetnice djelovanja Virtualnog muzeja Dotrščina, po koncepciji Saše Šimprage, u listopadu 2022. na prostoru spomen-parka postavljen je paviljon Privremenog muzeja Dotrščina s popratnim izložbenim, izvedbenim i istraživačkim programom. Program Privremenog muzeja ostvaren je u partnerstvu Virtualnog muzeja Dotrščina, Srpskog narodnog vijeća i Hrvatske udruge nastavnika povijesti.

Paviljon Privremenog muzeja odabran je na javnom arhitektonskom natječaju, a za izvedbu je odabrano rješenje arhitekta Davida Kabalina iz Zagreba. Četiri metra visoki elementi bili su posloženi u elementarnu formu kruga. Privremeni paviljon oslanjao se na ideju muzeja koji je nekad za spomen-park bio i planiran. Privremeni objekt bio je postavljen na livadi kod ulaza u spomen-park, a interpretiran je simbolički, „kao upečatljivi znak, skelet koji prostor više naznačuje nego ograđuje ili natkriva“ (David Kabalin), odnosno „...više kao arhitektonski znak nego građevina koja čvrsto omeđuje prostor, kao arhitektonska gesta ili vježba u minimalizmu, (...) u njegovu neutralnu, modularnu strukturu s lakoćom se mogu učitati simboličke predodžbe mučne i tragične povijesti dotrščinske šume: repetitivno nizanje istovrsnih oblika evocira kolone ljudi zatočenih u kružnom hodu bez izlaza i kraja, dok oštri šiljci tronožaca „povređuju“ krajolik“ (Lidija Butković Mićin).

⁷ <https://hump.hr/6547-2/>

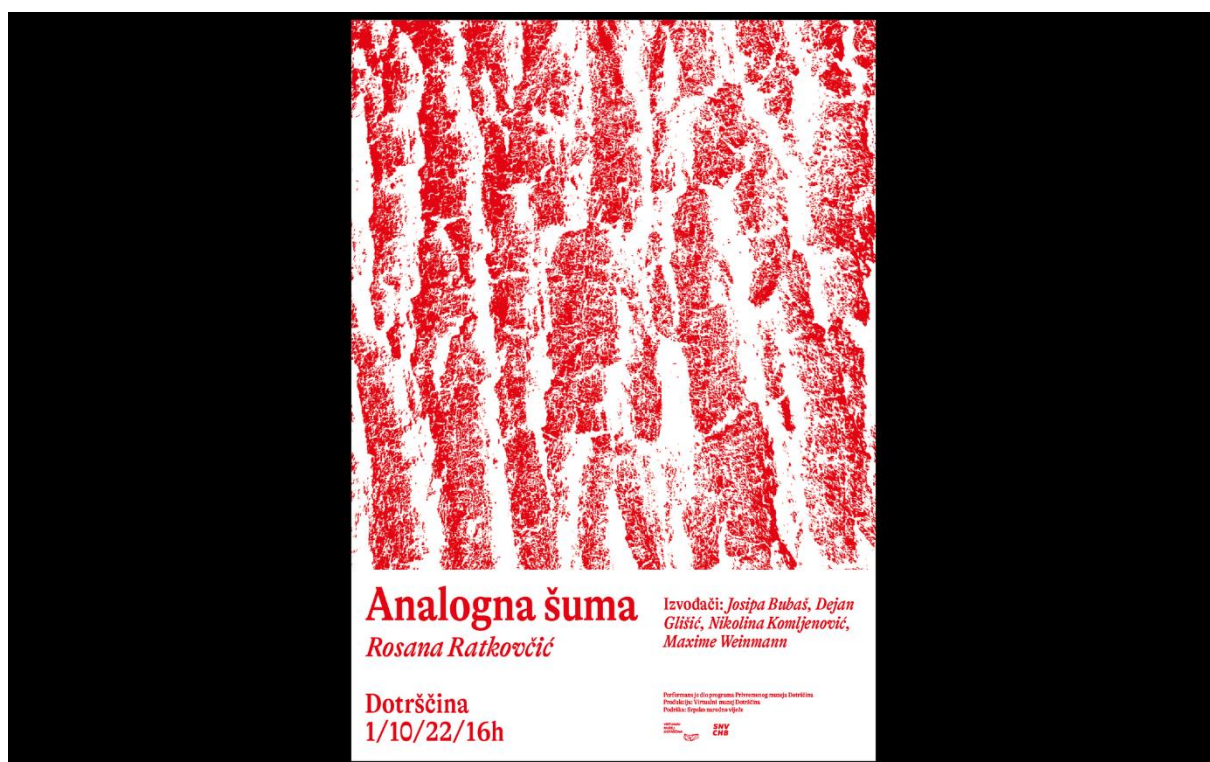
Privremeni muzej Dotrščina, arhitekt David Kabalin. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotrščina

Program Privremenog muzeja uključio je četiri izložbe i performans, a svi programi nastali su posebno za ovu prigodu.

Performans *Analogna šuma*⁸ sastojao se od dva dijela: izložbe autentičnih povijesnih dokumenata (u izvornim veličinama) koja je bila postavljena u Privremenom muzeju te izvedbe predstave u dubini šume (na lokaciji između drugog i trećeg spomenika).

⁸ <https://h-alter.org/kultura/suma-stara-kao-zlocin/>

Po zamisli autorice (scenarij i režija) Rosane Ratkovčić, performans je kombinirao elemente iz antidrame *Kralj Gordogan* Radovana Ivšića iz 1943. godine, s dokumentima koji svjedoče o događanjima na Dotršćini u vrijeme NDH. Kralj Gordogan je tiranski vladar koji nakon što ubije sve svoje podanike i ne zna što bi dalje radio, ide u šumu i siječe stabla. Dotršćinska šuma posječena je dok je za vrijeme NDH bila najveće zagrebačko stratište protivnika ustaškog režima, kako zarobljenici ne bi mogli bježati. Tako je današnja, samonikla, dotršćinska šuma stara koliko i zločin koji se tamo dogodio. Izvođači su bili Josipa Bubaš, Nikolina Komljenović, Dejan Glišić i Maxime Weinmann, a vizualne materijale je dizajnirao Leo Kirinčić.

Plakat performansa *Analogna šuma*. Dizajn: Leo Kirinčić

Druga izložba u Privremenom muzeju Dotršćina bila je ona nazvana *TLO*⁹, fotografkinje Ane Opalić. U ovom radu Ana Opalić zaokupljena je dotršćinskim tlom: suhim lišćem, korom drveća, biljkama, zemljom. Temi ne pristupa striktno fotografski već taktilno, a tlo bilježi posredno i simbolički, skenirajući prikupljene uzorke tla, pokušavajući snimiti nevidljivo. Utoliko je priču o pejzažu obilježenom zločinom ogromnih razmjera predstavila reducirano na osvijetljeni prah.

Treća izložba bila je naslovljena *Marija Vinski: Život kao kaleidoskop* (parafraza iz dnevnčkog zapisa iz 1922.: „Život je poput kaleidoskopa. Ne znam koja je moja uloga u njemu...“). Bila je to prva uopće izložba u spomen-parku Dotršćina posvećena jednoj od tamošnjih žrtava. Izložba je predstavila opsežni izbor iz dnevnčkih zapisa Marije Vinski,

⁹ <https://vizkultura.hr/procjepi/>

zagrebačke liječnice i intelektualke, Židovke, ubijene na Dotrščini 1941. godine. Kroz nekoliko cjelina, na izložbi je prikazan njezin odnos prema vlastitim dnevnicima te osobni interesi i promišljanja o temama poput prirode, poezije, putovanja, medicine, budućnosti itd. Autorice izložbe bile su Lucija Bakšić, Magdalena Blažić, Martina Galović i Marija Skopljak. Dizajnersko oblikovanje osmislio je Teo Domines Peter. Izložba je, iste godine, nakon Privremenog muzeja Dotrščina bila postavljena u Knjižnicama grada Zagreba / Knjižnica Jelkovec u povodu Međunarodnog dana borbe protiv fašizma i antisemitizma, te zagrebačkoj Gimnaziji Lucijana Vranjanina u siječnju 2023. povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta.

Postav izložbe *Marija Vinski: Život kao kaleidoskop*, 2022. Foto: Saša Šimpraga / Virtualni muzej Dotrščina

Četvrta izložba bila je naslovljena *Arhiv Dotrščina: Ulomci*. Spomen-područje Dotrščina ne sadrži doslovno nijedno ime ili biografski podatak o tisućama tamošnjih žrtava fašizma. U tom smislu izložba je ukazala, kako na izostanak muzejske kontekstualizacije, tako i na manjkavo rješenje (nedovršenog) memorijalnog krajolika, odnosno današnji izostanak bilo kakvog institucionalnog pokušaja boljeg obilježavanja i interpretiranja važnog mjesta sjećanja za podučavanje i učenje. Biografski podaci bili su iz fundusa projekta „Dotrščina“ koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, uz nadopune i otkrića nastala u sklopu aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina. Autori izložbe bili su Tia Glavočić i Saša Šimpraga,

a dizajner Teo Domines Peter. Izložbom je zaključen program Privremenog muzeja Dotrščina, koji je još jednom podsjetio na značaj najvažnijeg zagrebačkog memorijalnog postora.

U 2023. godini aktivnosti Virtualnog muzeja Dotrščina po prvi su put zahvatile i drugo najveće stratište iz Drugog svjetskog rata na zagrebačkom području, Spomen-područje Rakov potok. Na inicijativu Saše Šimprage, Rosana Ratkovčić osmislila je i režirala performans nazvan „**Kad bi drveće hodalo**“¹⁰ koji je izveden na prostoru potpuno zapuštenog i dijelom nedostupnog spomen-područja Rakov potok u rujnu 2023. U izvedbi su sudjelovali Josipa Bubaš, Robert Franciszty, Dejan Glišić, Nikolina Majdak i Mija Štark.

Kad bi drveće hodalo

Autorica: Rosana Ratkovčić
Izvođe: Josipa Bubaš, Robert
Franciszty, Dejan Glišić, Nikolina
Majdak, Mia Štark

30/9/23/17h
Spomen-područje
Rakov Potok

Plakat performansa „Kad bi drveće hodalo“ izvedenog na Rakovom potoku. Dizajn: Leo Kirinčić

¹⁰ <https://h-alter.org/kultura/hodanje-po-tragu-pravde/>

„Postoje mjesta“, zapisao je pjesnik Josif Brodski, „na kojima je povijest neizbježna (..).“ Mjesta masovnih egzekucija, poput Dotrščine, nisu se dogodila slučajno. Industrijski razmjeri ubojstava „rezultat su procesa koji uključivao osmišljavanje i planiranje; propagandu koja je osnaživala predrasude i stereotipe, i konačno, zakonsku regulativu“ i isključivost koja je rezultirala nasiljem prema tisućama ljudi na ovome i sličnim mjestima, odnosno milijunima žrtava ubijenih i dotaknutih mržnjom koju je generirao fašizam. Pravedno je sjećati ih se, a to sjećanje posreduje vrijednosti koje su suprotne fašizmu. Te su vrijednosti ono što nadilazi povijesnu dimenziju bilo kojeg mjesta sjećanja, a trebaju biti potvrda onoga što branimo danas.

Pritom je važno osvijestiti da se baština - u ovom slučaju sjećanje na jedno izuzetno bitno mjesto za prošlost Zagreba, veliku žrtvu i borbu za slobodu - ne podrazumijeva. Po Farskoj konvenciji iz 2005. godine baština nisu samo tragovi prošlosti, već ono čemu danas pridajemo vrijednost, važnost, ulogu i smisao. Potencijal i važnost Dotrščine kao mjesta poučavanja i učenja još uvijek nije odgovarajuće prepoznat, osobito institucionalno, i nakon vraćanja toga mjesta u društveno sjećanje (kulture, ne nužno (još) i šire) javnosti, to je idući veliki izazov.

VIRTUALNI MUZEJ DOTRŠČINA

